

Verb, nominaliseringer og agentivitet i tekniske tekster

Av Øivin Andersen

1 Innledning

Dette arbeidet er ment som en videreføring av det arbeidet som ble presentert i *Vasa* i oktober 1997 (Andersen 1998a). Dengang som nå står begrepet agentivitet i fokus, tolket som et lingvistisk begrep som befinner seg i skjæringspunktet mellom syntaks, leksikalsk semantikk og pragmatikk. Et sentralt punkt er at agens- undertrykking er et pragmatisk, tekststrategisk fenomen som språkbrukerne selv kan styre innen visse rammer, samtidig som det har forbindelse med syntaktiske konstruksjonstyper som passiv og nominalisering som er underlagt grammatikkens operative normer.

I denne presentasjonen vil koding (og ikke minst ikke-koding) av agentivitet på tekstnivå føres videre.

2 Det statiske vs. det dynamiske

Beskrivende tekniske tekster gir typisk et inntrykk av å være statiske. Hvordan kan dette impresjonistiske inntrykket forklares ut fra språklig, lingvistiske egenskaper ved tekstene?

For å kunne svare på det må de komplementære termene "statiskhet" og "dynamiskhet" ekspliseres nærmere.

Analyse av disse begrepene har lang tradisjon både innenfor språkfilosofien, og innenfor den lingvistiske semantikken. Hvis

man skal kunne gi en fyldegjørende begrepsforklaring bør man kjenne til hovedtrekk innen begge tradisjonene.

Innen språkfilosofien har man vært opptatt av de logisk-ontologiske sidene av begrepene, mens man innen den lingvistiske semantikken har vært opptatt av hvordan statiske og dynamiske betydningsaspekter kodes i menneskelig naturlige språk. Dette er to forskjellige innfallsvinkler til begrepene: Den språkfilosofiske er typisk språkuavhengige, logiske betraktninger, mens lingvistisk-semantiske betraktninger er språkavhengige (til dels også enkeltspråksavhengige).

Innenfor terminologi har studiet av dynamiske termer og deres egenskaper vært lite fokusert på. Et viktig unntak er Puuronens terminologiske analyse av dynamiske termer og deres behandling i tekniske ordlister og ordbøker (Puuronen 1995, 1997). Hennes arbeider er et spennende og nødvendig supplement til videreutviklingen av terminologisk begreps teori, og i fremstillingen vil jeg trekke inn sentrale deler av hennes teoretiske utgangspunkt.

Puuronen bygger på den språkfilosofiske tradisjon, og trekker den inn i begrepsanalysen. Dette synes å passe bra på et abstrakt, terminologisk begrepsnivå som jo innenfor den terminologiske tradisjon er onomasiologisk orientert. Dermed blir selve kodings-egenskapene mindre fokusert i en begrepsanalyse.

Når det gjelder mitt eget prosjekt er tekstnivået fokusert. Dermed blir kontekstsensitive faktorer som genre og teksttype (og relasjonen mellom de to) sentrale analysetemaer. For å kunne analysere denne relasjonen må kodeegenskaper ved statiske og dynamiske tekstlingvistiske størrelser (inkludert termer i kontekst) analyseres. Da trengs også den lingvistiske semantikken som redskap til å analysere de semantiske forhold som ligger til grunn for disse kodeegenskapene.

Som Puuronen påpeker er statiske begreper ikke tidsavgrenset, til forskjell fra de dynamiske. Det finnes to hovedtyper dynamiske begreper: handlinger og hendelser. Med referanse til von Wright påpeker hun at handlinger kjennetegnes ved at det impliserer en intensjonal agent, til forskjell fra hendelser. Dette er et grunn-

leggende skille, også i mitt prosjekt.

En annen viktig innsikt er at hendelser forutsetter eksistensen av en bakomliggende kausalfaktor (påvirkende faktor) som gjør at hendelsen kan realiseres. Med referanse til Tyler analyseres tre ulike typer påvirkende faktorer og deres forhold til effekten i von Wrights hendelsesmodell (jf Puuronen 1997: 126). I denne sammenhengen er forholdet mellom den påvirkende faktoren *handling* og *effekt* av interesse i analysen av agentive verb i tekniske beskrivende tekster.

Som Puuronen påpeker kan en og samme forandring oppfattes som både resultatet av en handling og som effekt i en hendelse. Dette viser at den valgte synsvinkelen har stor betydning i analysen av dynamiske begrep. Det er situasjon og målsetning som avgjør (op.cit.: 127).

Innenfor semantikken finner man analyser som tydeligvis bygger på samme innsikt. Det videre interessante i denne sammenhengen er at de to synsvinklene synes å korrelere med en rekke interessante syntaktiske egenskaper som synes å ha meget stor utbredelse i ulike språk (Dyvik 1993).

I analyse av verb er synsvinkel koplet med verbs aspektuelle egenskaper, hvor [+ dynamisk og – dynamisk] er sentrale. Siden (eksplisitt eller implisitt) agens er en forutsetning for handlinger, vil agentive verb i tekster kunne identifiseres ut fra om de forutsetter en agens.

3 Agentivitet i lingvistisk semantikk

I det følgende vil jeg gi en oversikt over ulike måter signaler om agentivitet kan realiseres på i teknisk beskrivende tekster i norsk. Fremstillingen konsentrerer seg om strategiske kodingsegenskaper som kan spores til det predikatsverb og nominaliseringer.

3.1 Verb

I den semantiske analyse av verb har forskjeller mellom dynamiske og statiske aspekter vært analysert som aspektforskjeller som iboende egenskaper (en slags semantiske trekk).

Foruten skillet mellom dynamisk og ikke-dynamisk finner man distinksjoner som [+ telisk] vs [- telisk] og [+ durativ] vs [- durativ]. På grunnlag av disse distinksjonene setter Smith (1991) opp tre typer dynamiske verb i tillegg til statiske verb:

+ dynamic:	1) accomplishments	(+ telic, + dur)
	2) Activities	(- telic, + dur)
	3) Achievements	(+ telic, - dur)
- dynamic	1) state	(- telic, + dur)

(Smith 1991).

Smiths trekkanalyse bygger i stor grad på Vendlers inndeling (Vendler 1967). Smiths dynamiske accomplishmentsverb synes å overlappes med den påvirkende faktor *handling* og *effekt* i von Wrights hendelsesmodell.

Det fins også et sett av språklige kriterier for å identifisere de ulike kryssklassifiseringene (jf Pitz 1994 : 6ff). Telisitet (+ telic) karakteriseres ved endring i tilstand. Accomplishment-verb (som *bygge*, *gi* og *ta*) er typisk teliske, mens aktivitetsverb som *arbeide*, og statiske verb som *likne* og *innebære* er ikke-teliske.

Ved mange verb er telisitet ikke et karakteristisk eller iboende trekk ved verbet selv, men manifesteres ved angivelse av telisk eller ikke teliske adverbialer (som *lese ferdig* (telisk) vs *lese kontinuerlig*), og bruk av definitte objekter som *lese bøkene* (telisk) vs *lese bøker* (ikke-telisk). Dessuten kan telisitet kontra ikke-telisitet manifesteres ved bruk av valensvariasjon og semantisk rolletildeling til verbs grammatiske subjekt (jf eksempel 1-3 nedenfor).

Grimshaw (1990 : 38ff) analyserer de såkalt *unakkusative verbene* (en type ikke-agentive verb) som en type accomplishment-verb. For å anskueliggjøre dette må vi si noen ord om Pearlmutterts inakkusativhypotese og verb som kan realisere både et handlingsmønster og et hendelsesmønster; to realisasjonsformer som er korrelert med ulikheter i valens og ulikheter i semantisk rolletildeling, spesielt ved det grammatiske subjekt.

1. Operatøren stopper kompressoren.
2. Kompressoren stoppes (av operatøren).
3. Kompressoren stopper.
4. *Kompressoren stopper av operatøren.
5. Kompressoren inneholder mange komponenter.

Når det gjelder syntaktisk valens er 1 toverdig mens 2 og 3 er enverdige. Semantisk er 1 og 2 dynamiske og forutsetter en agens. I 1 er denne obligatorisk tilstede fordi agens er en rolle som må tildeles det obligatorisk uttrykte grammatiske subjekt i aktiv. Ved passiv er agensrollen fakultativ, men er implisitt tilstede selv om den ikke gis språklig uttrykk. Verbet *stoppe* kan derfor sies å være dynamisk og agentiv i 1 og 2. I 3 er synsvinkelen endret og agentivitet er ikke implisert. Verbet *stoppe* er realisert som et ikke-agentivt, statisk verb (jf Dyvik 1993: 11). Dette kan vi se av 4, hvor eksplisitt koding av agens ikke er mulig (fordi den ikke er tilgjengelig).

Mens 1 og 2 fokuserer på resultatet av en handling vil 3 fokusere på effekten av en hendelse.

Grimshaw (1990) analyserer verb som uttrykker en handling-effekt relasjon som en kausal relasjon som består av to deler: [handling] + [tilstand]. I handlingsdelen finner man typisk intransitive agentive (såkalt inergative) verb som *arbeide*. I tilstandsdelene finner man typisk ikke-agentivt brukte verb som *stoppe* i setning 3.

Setning 5 er et eksempel på et statisk verb (*inneholde*) som er inherent ikke-agentiv, dvs som ikke i noen kontekster kan opptre agentivt.

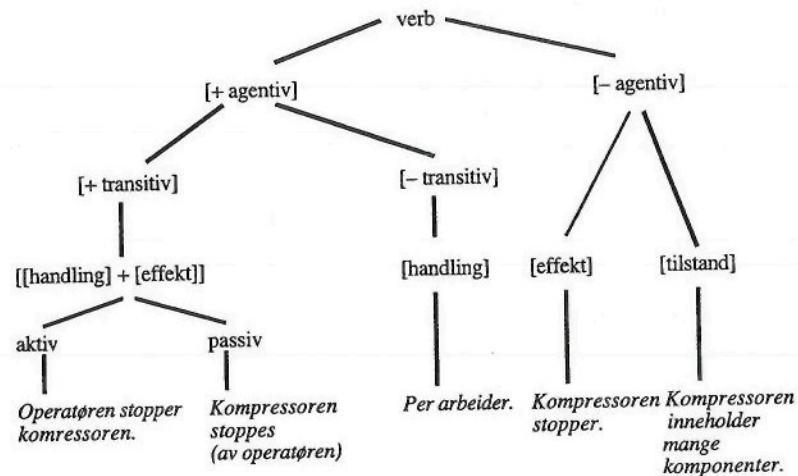
1 og 2 (ovenfor) inneholder da begge de semantiske komponentene [handling] og [tilstand], mens 3 kun inneholder tilstands-komponenten, dvs effekten av handlingen.

En handling som påvirkende faktor vil både ha kausal karakter og fungere som agens. I aktiv vil en kausal agens tiltvinge seg subjektstatus. Ved å stryke handlingsdelen fjernes muligheten for agentivitet, og et ledd som står lavere i rolletildelingshierarkiet (i dette tilfelle det ikke-agentive *kompressoren*) kan til-

deles subjektrollen (som i 3). Dette korrelerer også ofte med semantiske faktoregenskaper ved deltakerleddene: Et agentivt subjekt er nødvendigvis et levende vesen, som regel et menneske [+ animat], mens et målobjekt typisk er [- animat].

I tekststrategisk sammenheng kan dette sees på som en type agensundertrykkende strategi, på linje med bruken av nominalisering og passiv (jf Andersen 1998a).

Man kan summere opp disse betraktningene ved en enkel modell:

Modell I

3.2 Substantiver

Substantiver og deres klassifisering i henhold til agentivitet er behandlet inngående i Andersen (1998b). Analysen baserer seg på Grimshaw (1990) hvor deverbale nominaliseringer som refererer

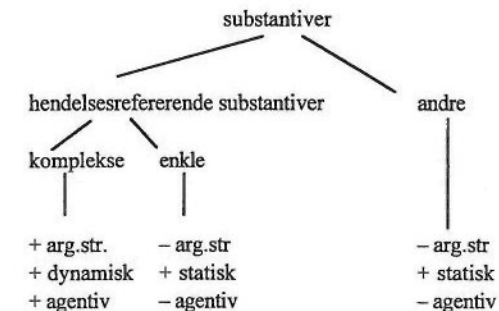
til en kompleks hendelse (for eksempel [handling] + [tilstand]) beholder sin argumentstruktur som er arvet fra det korresponderende verbet, mens enkle hendelsesrefererende og entitetsrefererende ikke har assosiert argumentstruktur (ei heller agensledd). En og samme nominalisert form av et verb kan være tveetydig med hensyn til om det er komplekt hendelsesdenoterende eller om det er enkelt hendelsesdenoterende:

6. Arkitektens tegning av plattformen.

Hvis 6 er komplekshendelsesrefererende vil *arkitektens* tolkes som et agentivt (fakultativt) ledd til det underliggende subjektet for det korresponderende verbet *tegne*, og *av plattformen* vil tolkes som et underliggende direkte objekt for det samme verbet (som i 7):

7. Arkitekten tegner plattformen.

Hvis *tegning* oppfattes som entitetsrefererende vil arkitekten tolkes som et attributivt ledd som angir tilhørighet i en eller annen fortolkning (for eksempel at arkitekten eier tegningen eller har opphavsrett til den). Vi kan anskueliggjøre dette gjennom en modell:

Modell II

18. Hensikten med *motoren er å rotere borekronen, uten at borestrengen roteres, eller den roterer svært sakte ved hjelp av rotasjonsbordet/drivrøret...*
(Borestreng 10a, side 9).

Ved aktive agentive verb som *overføre* i 10, *gå* i 11 og *gi* i 16 synes effekten av en handling å være i fokus mens den underliggende handlingsdelen (som kan orienteres ut fra en menneskelig intensjonell agens) ikke er tilstede verken i tekst eller kontekst. Vi kan kanskje si at verbene er brukt i en *effekt-statisk synsvinkel*. Agens er i disse tilfellene ikke tilgjengelig og heller ikke implisert.

I 18 ser vi at tekstforfatteren kan veksle mellom effekt-statisk synsvinkel (*borestrengen roterer*) og handlingsorientert passiv med agensundertrykking (*borestrengen roteres*).

4.2 Substantiver

Substantivene, inkludert de deverbale nominaliseringene ble inndelt i tre grupper i overensstemmelse med modell II ovenfor:

1. entitetsrefererende (borestreng, vektør, instrument)
2. enkle hendelsesrefererende (forbindelse, funksjon, borerørskopling)
3. kompleks hendelsesrefererende (håndtering av tunge borerør)

Forskjellen mellom gruppe 2 og 3 er ofte vanskelig. Visse kriterier fins. Gruppe 2 er lettere å pluralisere enn gruppe 3:

19. Borerørskoplingene skruses sammen (Borerør 10a, side 5).
20. Borerør dimensjonering gjør håndtering av tunge borerør lettere (Borerør 10a, side 6).

På eksemplarnivå ble det registrert 245 substantiver i teksten. Av disse var 188 av gruppe 1. Det overveldende flertall av dem var inanimerte. 57 substantiver var deverbale nominaler, av disse var 35 av gruppe 2 og 22 av gruppe 3. Av de 22 agentive deverbale

nominaliseringene hadde ingen eksplisitt agens (som i 6 ovenfor Arkitektens *tegning av plattformen*).

5 Konklusjoner

Denne tekstundersøkelsen viser tydelig at vårt intuitivt statiske inntrykk av teksten i større grad kan forklares ved verbenes aspektuelle orientering enn ved utstrakt bruk av deverbale nominalisering. Sistnevnte fenomen er mer iøynefallende i teksten, og vil lettere kunne trekkes frem i forklaringen. Derimot viser undersøkelsen at utstrakt bruk av passiv blant de agentive verbene er en viktig faktor.

Felles for disse tre fenomenene: deverbale nominalisering av kompleks hendelsesdenoterende agentive verb, agentive verbs orientering vekk fra agentivt subjekt og bruk av agensløse passiver, er at de på ulike måter orienterer teksten vekk fra det agentive, og dermed det dynamiske. Dette synes å være et markant trekk ved beskrivende tekniske tekster.

6 Litteratur

- Andersen, Ø. 1998a. Fagtekst og agentivitet. I: *Nation och individ i fackspråk. Forskning i Norden*. Red. Christer Laurén & Marianne Nordman. Vasa.
- Andersen, Ø. 1998b. Argumentstruktur og nominalisering. Under utgivelse i *LexicoNordica*. Odense.
- Dyvik, H. 1993. Inakkusativhypotesen. I: *Skriftserie nr 42, serie A*. Institutt for fonetikk og lingvistikk. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Grimshaw, J. 1990. *Argument structure*. Linguistic Inquiry Monograph 18. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Smith, C. 1991. *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.
- Pitz, A. 1994. *Nominal Signs in German*. Dr. art. avhandling. Lingvistisk institutt. Det historisk filosofiske fakultet, AVH. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Puuronen, N. 1995. Dynamiske fackbegrepp - presentation av ett forskningsprosjekt. I: *Fackspråk i olika kontexter. Forskning i Norden*.

- Red. Christer Laurén & Marianne Nordman. Vasa.
- Puuronen, N. 1997. Dynamiska begrepp. I: *Terminologi som vetenskapsgren*. Red. Christer Laurén, Johan Myking & Heribert Picht. Lund: Studentlitteratur.
- Vendler, Z. 1967. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.

Abstract

This article discusses the connections between the stative aspects of descriptions in technical texts on the one hand, and the suppression of agentivity on the other hand. The textual analysis shows that the number of agentive verbs were much higher than expected, and that stativeness is more closely associated with the aspectual orientation of agentive verbs than with deverbal nominalisation.